

ביילסקו – ביאלה BIELSKO-BIALA

בית העלמין בביילסקו

עד למחצית המאה הכ' גורלם של היישובים, המופרדים ביניהם בידי הנהר ביאלה – ביילסקו וביאלה – התנהל בנפרד. ביילסקו, היישוב משלזיה, קיבל זכויות עירוניות עוד לפני 1312 מידי של הדוכס בן משפחת הפיאסטים מייסקו הראשון מצ'יישין, והיישוב ביאלה, הנמצא באזור פולין קטן – אך ארבע מאות שנה מאוחר יותר מידי של אוגוסט השני וטין, מלך פולין, ב-1723.

עד למחצית הראשונה של המאה שעברה הגרמנים, המאמינים הנוצרים-לותרנים, היו אלה ששיחקו את התפקיד המרכזי בחיי שתי הערים, למרות הפולוניזציה המהירה. מתיישבים יהודים הגיעו לביילסקו בתקופה של שיקום העיר לאחר נזקי ההרס הגדולים של מלחמת שלושים השנה באמצע המאה הי"ז, וכמה עשרות שנים מאוחר יותר לביאלה שנוסדה לא מכבר, שם עד מהרה היו ל-20 אחוז מכלל האוכלוסייה.

היהודים גורשו מביאלה ב-1765 (מכוחו של הצו *de non tolerandis Judaeis*) והם שבו אליה רק בתחילת השליטה האוסטרית על האיזור בראשית המאה הי"ט. למרות זעזועים אלה הסוחרים היהודים השיגו עמדת כח במסחר במוצרי תעשיית הטקסטיל המקומית. מאז הרפורמות של הקיסר יוזף השני האוסטרי בסוף המאה הי"ח, התעמקה הזהות של יהודי ביילסקו עם התרבות והשפה הגרמנית. בשלהי המאה הי"ט אלפיים וחמש מאות בני דת משה היו 15 אחוז מאוכלוסיית העיר. הם היו האליטה הפיננסית המקומית ובעלותם היו יותר משליש מהמפעלים.

ימי הסער של אביב העמים הביאו עמם ביטול של ההגבלות האחרונות על ההתיישבות היהודית בשתי הערים (-1848 1849). הדבר הביא תוצאות ניכרות במיוחד בביאלה, בה עד מהרה המהגרים מרחוק תפסו שליטה על ענפי מסחר שונים וכן על ענפי המלאכה יהודי ביילסקו היו כפופים עד 1865 לקהילה היהודית בצ'יישין, ויהודי ביאלה – עד 1870 לקהילה היודית באשווינצ'ים. כח רב השפעה בביילסקו הייה למצדדי ההתבוללות, וביאלה – החרדים. בסוף המאה הי"ט החלה ראשית הפופולריות של זרמים ציוניים וסוציאליסטיים בין היהודים המקומיים, שאולצו להתמודד אז עם מגמות אנטישמיות גוברות והולכות.

למרות ההגירה הגוברת לגרמניה ולאוסטריה, יהודי ביילסקו וביאלה החזיקו בעמדת כח כלכלית וחברתית גם בפולין המחדשת את עצמאותה אחרי 1918. במיוחד ביילסקו הפכה למוקד רב חשיבות של חיייהם הפוליטיים, חיי התרבות וההשכלה והספורט של היהודים. ב-1921 בני דת משה היוו 1/5 מכלל האוכלוסייה בביילסקו, ובאחוז דומה לזה בביאלה (19 אחוז בסוף שנות העשרים, בשתי הערים)

בראשית הכיבוש הגרמני ב-1939 בשתי הערים המאוחדות לאחר הסיפוח לשטחי הרייך השלישי היו לפי הרישומים 6700 יהודים (12 אחוז מכלל האוכלוסייה). בשנים 1941-1942 בביאלה היה קיים גטו שהוקם ליהודי שתי הערים. מרבית תושבי הגטו הוא הוצאו ונרצחו על ידי הגרמנים במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו ביולי 1942. בתום המלחמה רק כמה אלפי יהודים ניצולי השואה שבו לביילסקו-ביאלה (3400 בשנת 1951) מה שגרם חידוש פעילותה של הקהילה היהודית וכן של ארגוני הדת וארגונים תרבותיים וחברתיים יהודיים. מרבית הצבור היהודי המקומי עזב את פולין בעקבות ארועי מארס 1968. עתה בביילסקו ביאלה פועלת אחת מתשע הקהילות היהודיות הפועלות בפולין כיום.

בית העלמין בביילסקו נוסד ב-1849 ברובע אלכסנדרוביצה, ברחוב צ'יישינסקה של היום. לפני כן יהודי ביילסקו קברו את מתייהם בבית העלמין בצ'יישין. מגיפת הכולירה היא שזרזה את הקמתו, כי איסור העברת הנפטרים שהוצא אז היה לעילה להקמת בית עלמין מקומי. את הקרקע הייעודי באלכסנדרוביצה קנה ביולי באותה שנה אדולף בריל. זכויות הקניין על הקרקע נרשמו לטובת הקהילה היהודית שש-עשרה שנה מאוחר יותר, רק כאשר הקהילה עצמה נרשמה רשמית. המצבה העתיקה ביותר שנמצאה הוקמה על קברו של יוסף נוימן, שנפטר בספטמבר 1849 (המצבה העשויה אבן חול נמצאת עתה באולם של ביתן הטהרה). בשנת 1868 הוקמה חברה קדישא, שתפקידה בין השאר היה להחזיק את בית העלמין ולנהלו. בשנות השלושים של המאה הכ' הקהילה היהודית קיבלה על עצמה את ניהול

בית העלמין, ופעילותה של חברה קדישא הוגבלה לקבורת הנפטרים בלבד. בעלי הבית החדשים ערכו את עבודות הבנייה המתחייבות והנחוצות בבית העלמין. מחלוקת חריפה קמה בעקבות דרישת היהודים החרדים לקבוע חלקה נפרדת בבית העלמין עבורם.

במהלך מלחמת העולם השנייה הגרמנים תכננו את היסול בית העלמין ואת ייעוד הקרקע שלו למטרות בנייה למגורים – התכנית אמנם לא הגיעה לכדי יישום, אולם נשדדו מצבות רבות. בשנת 1963, למרות מחאתה הנמרצת של הקהילה היהודית הדתית, בית העלמין עבר כנכס לשליטת אוצר המדינה כרכוש, ותשע שנים מאוחר יותר הועבר להנהלתה של עיריית ביילסקו-ביאלה. בשנת 1988 בית העלמין נרשם ברשימת בנכסים לשימור. בתחילת שנות התשעים הטיפול בבית העלמין עבר לקרן משפחת ניסנבאום, אשר ערכה בין השאר את שיפוץ החלקה בה קבורים החיילים, חללי מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1992 החלו עבודות השימור הודות למימון שהתקבל מקרן שיתוף הפעולה פולין-גרמניה וכן מכספי ציבור. החל משנת 1997 בית העלמין בביילסקו הוא רכושה של הקהילה היהודית בביילסקו-ביאלה.

כעת בחלקה בשטח של 2,4 הקטר נמצאות כ-1200 מצבות. שטח בית העלמין מגודר ומסודר. מאחורי בית הטהרה משתרע שטח הקבורה בחלקה בצורת מלבן, המלאה כמעט כולה בקברים קיימים, ומאחוריה חלקה נוספת שנקנתה בתקופה שבין המלחמות, ועד 1939 לא נעשה בה שימוש ייעודי מלא. על קטע קטן מהחלקה נמצאים קברים שהועברו בשנים 1966-1967 מבית העלמין בביאלה. בשנת 2000 הוקמה אנדרטה לזכר תושביה היהודיים של ביילסקו-ביאלה, שנספו בעת מלחמת העולם השנייה.